

МАРУНЯК

Євгенія Олександрівна —
доктор географічних наук,
директор Інституту географії
НАН України

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ВІЗІЇ

Проблема управління територіями, зокрема планування, є актуальною в Україні так само, як і в більшості країн світу. У цій площині, на основі зваженої оцінки внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку, територіального капіталу, згодом формуються конкурентоспроможність економіки, добробут населення, сприятливі екологічні умови і, зрештою, більшість можливостей для забезпечення збалансованості на рівні держави, регіонів, громад. У статті приділено увагу поняттю просторового розвитку та глобальним вимірам, що зумовлюють його успішність та ефективність. Визначено основні напрями сучасного планувального дискурсу, особливості та стратегічні цілі просторового планування України в цьому контексті.

Ключові слова: простір, розвиток, планування, глобальні виклики, центр, периферія, збалансованість.

Розбудовуючи державність у ХХІ ст., Україна неодноразово опинялася на роздоріжжі геополітичних векторів та впливів. Намагання зберегти зв'язки з країнами пострадянського простору та одночасне прагнення до європейських стандартів, декларативна відкритість до глобальної взаємодії при непрозорості та відсутності механізмів підтримки глобальних зв'язків, тобто невизначеність розвитку, та багато інших протиріч спричинили формування низки прогалин, відчутних для українського суспільства. Серед них — зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку та виражена поляризація економічного ландшафту, неконтрольований розвиток процесів урбанізації та субурбанізації, занепад значної частини сільських поселень і малих міст, низька доступність та високі ризики «периферизації» територій, недостатнє інфраструктурне забезпечення, надмірний вплив на навколишнє середовище, загострення екологічних проблем і, що особливо відчутно, тривалі скорочення чисельності населення. Не менш важливою проблемою всього періоду незалежності залишається недосконалість державної політики та відсутність цілісної концепції просторового розвитку, гармонізованої з відповідними європейськими документами і рішеннями глобальних самітів ООН.

Детальніше зупинимось на розумінні ситуації, що склалася, насамперед на понятті простору, яке за межами філософії

і точних наук часто переноситься в «соціальну» площину, а у географічних дослідженнях дозволяє «інтерпретувати це загальнонаукове поняття відповідно до специфіки області матеріального світу», яку вивчає географія [1], як підпростір реального фізичного простору, що також є тривимірним [2], як сукупність відносин між географічними об'єктами, які розташовані на конкретній території (геоторії) та розвиваються в часі. В контексті загального тренду гуманізації та антропогенізації часто йдеться про розуміння простору-часу як виміру зусилля, що докладається для подолання відстані, і за своєю сутністю ці погляди наближаються до поняття доступності того чи іншого місця і, відповідно, ймовірних конкурентних переваг. Подібні міркування поглиблюються в різних концепціях, наприклад у просторово-часовій концепції П. Форера [3], яка пов'язує просторову структуру суспільства, особливості інвестиційних процесів та просторово-часову конвергенцію, у концепції П. Адамса [4], який звертається до здатності індивідуума або установи поширювати свій вплив у просторі й часі через засоби масової інформації та в інший спосіб, а також до образу території. До певної міри близькою до цього напрямку є й концепція стиснення часу і простору, запропонована Д. Харві, розвинена в соціальному контексті та зумовлена прагненням глобального капіталу до прискорення всіх процесів на шляху до отримання прибутку.

Отже, говорячи про просторовий розвиток, ми переважно звертаємося до простору соціально-економічного, який доцільно розуміти як *частину геопростору, утворену сукупністю соціальних груп, індивідуумів, об'єктів та суб'єктів господарювання, інституційних структур і взаємовідносинами між ними, а також потоками речовини та енергії, сформованими в процесі їх взаємодії з природним середовищем* [5, с. 25]. Управління просторовим розвитком, безумовно, спирається на оцінку внутрішніх чинників, але рамковими залишаються глобальні виклики і тренди. І на сьогодні можна говорити про декілька вимірів їх формування.

Перший з них — цивілізаційний, про який говоримо, розуміючи під цивілізацією *спільні для певних суспільств соціально-економічні рамки життєдіяльності, цінності, що сформувалися і підтримуються на основі давньої територіальної близькості та культурно-релігійної ідентичності, а також урахування геополітичних викликів та інтересів*. І тут йдеться не лише про Україну, досить радикально поділену в працях С. Хантінгтона між західною та православною цивілізаціями. Сьогодні можна говорити про існування як мінімум чотирьох ліній «зіткнення цивілізацій», наслідки чого відчутні в усьому світі. Це, зокрема:

- зростаюче напруження між західною цивілізацією та рештою країн світу через боротьбу за контроль над ресурсами, ринками, а також за політичний вплив; сюди можна віднести і стрімке посилення Китаю, який претендує на глобальне лідерство, гуртуючи країни БРІКС та АТР, і проблеми дестабілізованої Африки;
- протиріччя у взаємодії самих країн євроатлантичного блоку (в межах ЄС та між ЄС і США);
- «розмивання» православної цивілізації, в якій частина віднесених до неї за С. Хантінгтоном країн (Румунія, Болгарія, Греція) де-факто живе західними цінностями (за винятком релігійного календаря), а інша частина (Грузія, Молдова, Україна) — наближається до цього; Росія, очевидно, не спроможна відіграти роль «стрижневої» держави;
- ісламізація і радикалізація відповідних релігійних рухів, що зрештою призводить до відчутних загроз для глобальної безпеки.

Другий вимір, близький до першого, стосується безпосередньо соціально-економічної площини і дозволяє говорити про чітку ієрархізацію глобальної спільноти, в якій, незважаючи на послаблення ролі національних держав та посилення значущості транснаціональних корпорацій та банків, досі помітні контури центр-периферійної моделі. Її особливістю в епоху глобалізації стала виражена поляризація ландшафту в межах самих країн, формування мережі міст світового значення, з подальшим поділом на категорії «альфа», «бета», «гамма» [6].

Однією з показових рефлексій у цьому контексті є «конектографічна» карта світу П. Ханни, який виокремлює у своїй роботі «5 Cs» — країни, співдружності, міста, компанії, спільноти, зокрема і «хмарні», тобто віртуальні [7]. За різними поглядами, глобальні міста є «територіями, де множина глобалізаційних процесів набуває конкретних локалізованих форм» [8], «вузлами світової мережі» та «місцем накладання культури та економіки» [9]. Міста, очевидно, є й полюсами концентрації інновацій та знань, мультиплікації технологій та стандартів. Відповідно, не посідаючи провідних позицій в ієрархії, не розробляючи, а головне, не впроваджуючи інноваційних стратегій та ігноруючи питання розвитку міст, жодна країна не зможе забезпечити зростання добробуту громадян у будь-якій перспективі. Звичайно, крім альтернативи використання природних ресурсів.

На тлі урбанізації та зростаючих міст досить гострим залишається питання підтримки розвитку периферії, і глобальної, і національної. На глобальному рівні найбільш очевидним наслідком занепаду є посилення міграційних процесів та конфліктів, що виникають на цьому підґрунті. Так, масові нелегальні міграції до країн ЄС у 2014–2015 рр. вже спричинили суттєві трансформації у політичному та соціальному середовищі об'єднання. На національному (іноді макрорегіональному) рівні, крім переміщення робочої сили до більш успішних регіонів, часто за межі країни, доводиться констатувати деградацію малих міст та сільських поселень, а отже, втрату конкурентоспроможності конкретних місцевостей.

Третій вимір пов'язаний з наслідками взаємодії суспільства та природи, які, у свою чергу, визначають не лише якість життя населення, а часто і саму можливість виживання в окремих регіонах. Ідеться про *«прояв перманентних трендів і збільшення їх частоти в процесі взаємодії Суспільства та Природи в ХХ ст.; розширення ареалів взаємодії, перехід від локального до глобального рівня взаємодії; порушення механізмів саморегулювання і відновлення рівноваги в природному середовищі, а також екологічних функцій геосистеми; перевищення рівнів еколо-*

гічно допустимого антропогенного впливу на природу» [10].

Цей вимір змушує замислитися про збалансовану організацію простору, заходи, спрямовані на збереження та відновлення ландшафтного і біологічного різноманіття, та, власне, збереження основних функцій природно-антропогенних екосистем, що перебувають під тиском спотворених моделей виробництва та споживання більшості економік світу. Зростаючі масштаби забруднення, деградації, інтенсивність катастрофічних природно-антропогенних явищ, підвищення захворюваності населення опосередковано привели до появи концепцій зеленої (green), блакитної (blue), циркулярної (circular) економіки, екосистемних послуг і спричинили широкі дискусії про зміну клімату, що поступово стає невід'ємною частиною стратегування розвитку країн ЄС, Канади, Японії, США.

Загалом усвідомлення ризиків, що характерні для зазначених вище вимірів, на глобальному рівні проявляється в підготовці рамкових документів, спрямованих на упередження та зменшення їх негативного впливу. Серед таких документів, безумовно, знаковою є доповідь ООН щодо Цілей сталого розвитку до 2030 р., а також щорічні оцінки, наприклад доповіді Світового економічного форуму [11]. Надважливою є поява відповідних тематичних напрямів у практиці управління та планування розвинених країн світу при високому ступені конвергенції сучасного планувального дискурсу в різних регіонах світу. До таких напрямів можна віднести:

- знання і технології, усвідомлені як рушійна сила прогресу; отримання і впровадження знань та інновацій є нині головною умовою успішного суспільного розвитку;
- екологізацію та зростаючу роль навколишнього середовища як основи соціально-економічного розвитку; усвідомлення проблеми впливу деградації навколишнього середовища на якість життя населення, процеси відтворення та економічного зростання; формування напрямів збалансованого екологічного, соціального, економічного розвитку;

- наміри щодо підвищення ефективності використання ресурсів, особливо енергетичних;
- зміну клімату як основний глобальний чинник сучасних та майбутніх трансформацій природних і природно-антропогенних систем;
- урахування тенденцій старіння населення, міграцій, процесів депопуляції та «стиснення» регіонів при розробленні планувальних рішень;
- гуманізацію та врахування людського потенціалу; увагу до соціальної складової — здоров'я населення, вмотивованість окремих груп до участі в тих чи інших видах економічної діяльності, їх відкритість, свідомість, креативність, формування культурного та інформаційного простору;
- комунікації та мережі, які в умовах глобалізації стають своєрідним каркасом економіки, а також основою поширення інформації, інновацій, знань;
- усвідомлення важливості подолання нерівності на всіх рівнях; поліцентричність та поліваріантність просторового розвитку;
- поглиблену типізацію територій та цілову увагу до найпроблемніших і найвразливіших з них; найпоширенішим є виділення двох основних типів — метрополітарних та сільських територій, з подальшою деталізацією кожного типу;
- оцінювання і врахування наслідків трансграничних впливів.

Крізь цю призму цікаво поглянути на Україну, яка після 1991 р. мала вирішувати непросте завдання інтеграції та адаптації у міжнародному співтоваристві вже на нових, пострадянських засадах, що не могло не стосуватися трансформації підходів до управління просторовим розвитком.

Першою і найочевиднішою проблемою стала відсутність з перших років незалежності геополітичної стратегії, яка б чітко окреслила інтеграційний вектор, бажані рамки взаємодії з макрорегіонами та країнами світу, цілі глобального позиціонування. Натомість Україна тривалий час визначалася, обираючи між координатами Сходу і Заходу, централізації й децентралізації, короткострокових вигод та дов-

гострокових стратегій і зрештою опинившись у реаліях анексії Криму, воєнної агресії на сході, впливів країн-сусідів по західному кордону, неузгодженості позицій західних партнерів.

Цілком логічним поясненням видається глибинне поєднання мобілізаційного (євразійського) та інноваційного (євроатлантичного) типів розвитку в українській ментальності [12]. Слабкість державної регіональної політики, реалізованої в минулі періоди, лише ускладнила ситуацію. «Буферність» положення посилює і вразливість держави щодо наслідків глобальних і макрорегіональних конфліктів та криз, зокрема міграційних, що очікуються в майбутньому. Крім того, виражена ознака об'єктності у формуванні зовнішньої політики призвела до втрати можливостей за багатьма векторами, насамперед у контексті розвитку так званої «Балто-Чорноморської осі». «Цивілізаційна невизначеність» проєктувалася на всю систему міжнародних зв'язків держави.

Переходячи до проблем глобального позиціонування, зазначимо, що за більшістю показників Україну зараз можна віднести хіба що до напівпериферії світової економічної системи. При цьому стійкої позитивної динаміки не спостерігається майже за всіма ключовими показниками. Змушує замислитися і той факт, що індекс глобалізації (а отже, відкритості) України щороку зростає (33,33 — у 1991 р., 74,83 — у 2017 р., що відповідає 45-му місцю серед країн світу) [13]. Крім усіх переваг взаємодії це також означає більшу доступність національного територіального капіталу для іноземних/транснаціональних акторів і відповідне послаблення державного контролю, нові ризики для стратегій розвитку. Зважаючи на достатньо низькі показники України у світових рейтингах, побудованих на оцінці соціальних та економічних параметрів, ризики є дійсно високими.

Розглянемо також особливості розвитку українських міст, які мають виконувати функції центрів просторового каркасу на різних рівнях. Єдиним містом, що може сьогодні повноцінно претендувати на статус глобального, є Київ, значущий уже в європейському маш-

табі. Йдеться про виконання таких функцій, як глобальна репрезентація та геополітична впливовість, створення бізнес-середовища для міжнародних корпорацій, формування якісного людського капіталу, концентрація транспортних та інформаційних потоків, підтримка належного культурного іміджу [14]. Важливим критерієм є також чисельність населення та ВВП, оскільки, як відомо, за цими параметрами глобальні міста конкурують з багатьма державами світу.

Потенційно до категорії глобальних міст можна віднести Харків, Одесу, Дніпро, Запоріжжя та Львів. Решта обласних центрів виконують переважно внутрішні функції, часто поступаючись за кількістю населення та окремими показниками соціально-економічного розвитку навіть другорядним регіональним центрам.

Ще менш оптимістичною є динаміка чисельності населення в решті міст України. Так, зі 102 міст, населення яких станом на 1989 р. налічувало понад 50 тис. осіб, 21 місто залишилося на окупованих територіях Донбасу та в анексованому Криму, а 10 — перейшли до категорії менших за 50 тис. Крім міст Донецької і Луганської областей відчутне скорочення торкнулося Дніпропетровської, Сумської та Харківської областей, тоді як у деяких західноукраїнських містах спостерігався невеликий приріст населення (Івано-Франківськ, Ковель, Луцьк, Нововолинськ, Рівне).

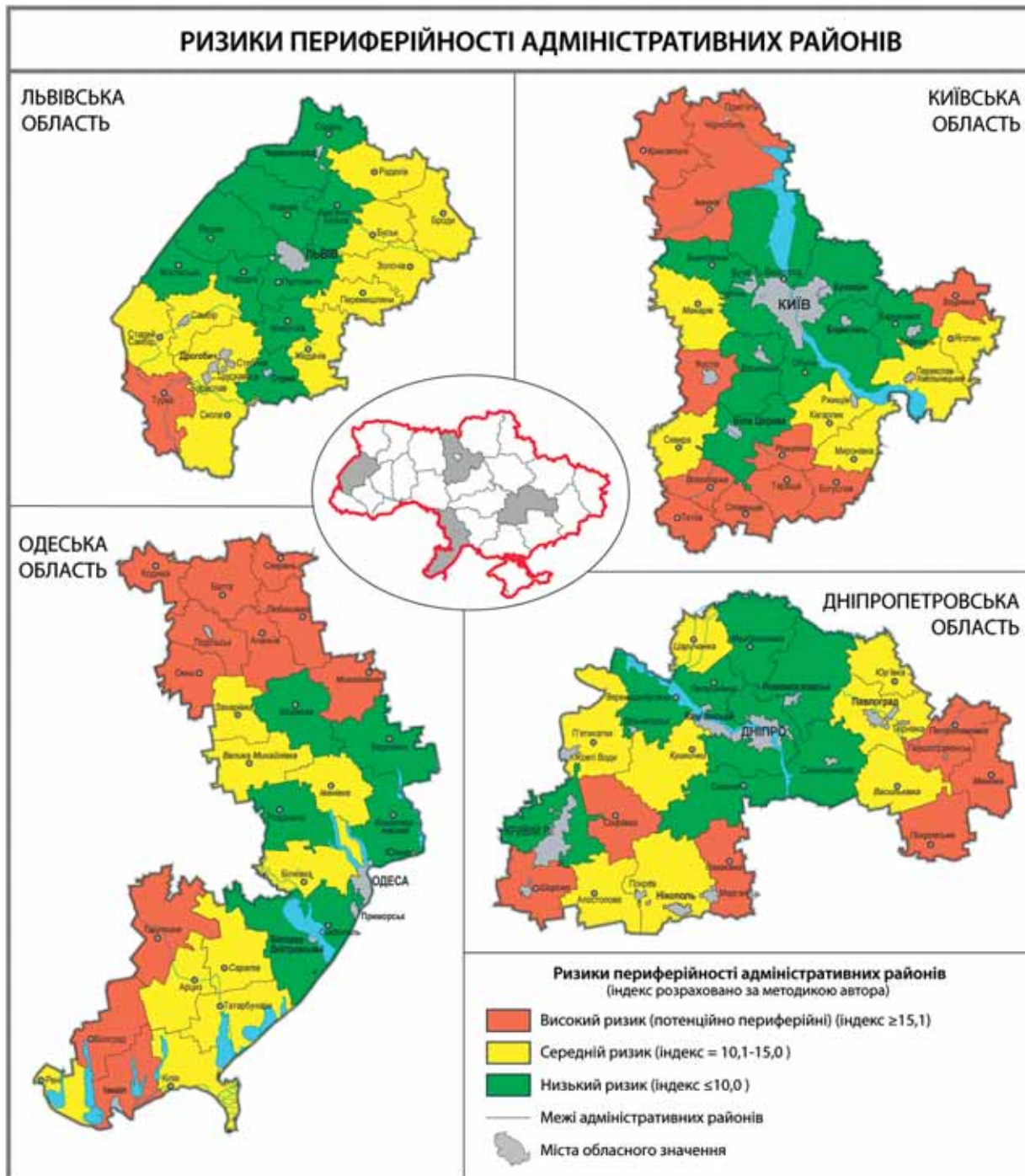
Загалом, оцінюючи проблему нерівномірності розвитку регіонів України, доречно згадати про два показники — індекс Тейла та індекс поляризації розселення. Обидва вони свідчать про незбалансованість просторового розвитку. Перший, розрахований за показниками ВРП та чисельності населення, починаючи з 2001 р. зріс більш ніж утричі (2001 р. — 0,06; 2005 — 0,12; 2010 — 0,13; 2014 — 0,15; 2019 р. — 0,19). Щодо другого індексу, розрахованого на основі співвідношення населення найбільших міст України та загальної чисельності населення, тенденція є менш вираженою (2001 р. — 0,95; 2019 р. — 1,13, а з урахуванням потенційних меж Київської агломерації — 1,47). Незавер-

шений та неузгоджений процес формування останньої, не кажучи вже про планування таких територій у зоні впливу інших великих міст України*, також залишається очевидною прогалиною національної політики просторового розвитку. На сьогодні інтенсивні маятникові міграції охоплюють сім районів Київської області (Бориспільський, Броварський, Бородянський, Васильківський, Вишгородський, Києво-Святошинський, Обухівський), чисельність населення яких наближається до мільйона осіб і лише за період з 2015 по 2019 р. зросла майже на 100 тис. осіб, і це в умовах вираженої депопуляції в більшості регіонів країни. Втім, інтегроване планування інфраструктурних зв'язків цієї території тривалий час було предметом уваги переважно окремих досліджень [15; 16] і лише наприкінці 2019 р. набуло певної формалізації при створенні асоціації «Київська агломерація» (Київ і 19 прилеглих громад). Крім очевидної тенденції зростання Києва та фактично Київської агломерації, подібні процеси можна спостерігати і в інших регіонах. Досить часто це призводить до формування стійкої периферії, занепаду малих міст та сільських територій (див. рис.).

При цьому соціально-економічні проблеми держави особливо гостро позначилися на сільській місцевості. Частка сільського населення, починаючи з середини ХХ ст., постійно зменшується. Крім депопуляції в сільській місцевості слід констатувати старіння населення, високий рівень безробіття і бідності, низьку інфраструктурну забезпеченість, обмежений доступ до послуг освіти, медицини, торгівлі. Втім, уся строката за своїм потенціалом та обмежуваними чинниками периферія опинилася поза рамками політики і практики просторового розвитку та розуміння важливості формування центрів і мереж різного рангу та функціонального призначення.

Критичним або наближеним до такого можна назвати і стан навколишнього середовища в більшості регіонів України. Нераціональне

* Так звані «metropolitan areas» — ключові елементи планування територій у розвинених країнах світу.

Ризики периферійності адміністративних районів. Розраховано за методикою автора [3]

землекористування, надмірні обсяги скидів та викидів забруднюючих речовин, накопичення промислових та побутових відходів і, як наслідок, низька якість повітря, вод, ґрунтів, деградація ландшафтів, втрата біорізноманіття є типовими проблемами розвитку територій, які призводять до суттєвого погіршення умов життя населення. За показником екологічної ефективності наша держава посідає найнижчі місця в Європі, поступаючись багатьом пострадянським країнам, зокрема Литві, Латвії, Туркменістану, Білорусі, Естонії, Росії, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану. У загальному рейтингу Україна займає 109-ту позицію серед 180 країн світу (2018 р.) [17]. Слід згадати і відставання у виконанні міжнародних зобов'язань у сфері екологічної політики, насамперед Конвенції з біологічного різноманіття, зобов'язань щодо формування репрезентативної системи природоохоронних територій. Одним із чинників, які зумовлюють таку ситуацію, є підхід до управління просторовим розвитком — тривалий час він призводив до нівелювання екологічної складової.

Якими ж, власне, є управлінські і, зокрема, планувальні орієнтири в Україні? Зважаючи на потребу в радикальних змінах, протягом усіх років незалежності було напрацьовано значну кількість нормативно-правових актів у сфері стратегічного та просторового планування. Так, першу концепцію державної регіональної політики затверджено у 2001 р. (Указ Президента України № 341/2001). Згодом було представлено Стратегію регіонального розвитку до 2015 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001). Проте і вона, і документ на наступний період до 2020 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385) досить слабо відображали напрями та заходи у сфері просторового розвитку.

У сфері територіального планування слід насамперед згадати закони «Про основи містобудування» (№ 2780-ХІІ від 16 листопада 1992 р.), «Про Генеральну схему планування території України» (№ 3059-ІІІ від 7 лютого 2002 р.), «Про регулювання містобудівної діяльності» (№ 3038-ВІ від 17 лютого 2011 р.).

Формування політики просторового розвитку відбувалося із суттєвим запізненням порівняно з країнами ЄС та без урахування пріоритетів поліцентричності, системного бачення секторальних політик, транспортної доступності, збереження природної та культурної спадщини, підходів до розвитку гірських і приморських регіонів, периферійних територій, метрополітарних регіонів (Європейська перспектива просторового розвитку, Територіальний порядок денний ЄС 2020). Своєрідним аналогом концепції просторового розвитку в Україні стала вже згадана Генеральна схема планування території України, в якій задекларовано відповідність принципам заключених документів Конференції ООН з розвитку населених пунктів (ХАБІТАТ-ІІ) та відповідним рекомендаціям Європейської економічної комісії ООН і Ради Європи. Водночас, і Генеральна схема, і схеми планування територій на регіональному та місцевому рівні мали виражене містобудівне спрямування, і лише в останні роки їх розглядають з точки зору секторальних політик.

В Україні досі не сприйнято концепт територіального капіталу, покладений в основу Європейської політики згуртованості, наявний у порядку денному розвинених країн починаючи з 2001 р. та окреслений у відповідній доповіді Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД) [18], де термін визначено як такий, що стосується «сукупності активів, які становлять основу для ендogenous розвитку в кожному місті та регіоні, а також установ, способів прийняття рішень та професійних навичок для найкращого використання цих активів». Це поняття не нове для нас, його було опрацьовано в українській географії ще у ХХ ст., проте так і не впроваджено у стратегіях та практиці планування.

Ці прогалини очікувано проявляються і на регіональному рівні. Так, Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області є чи не єдиним з подібних документів, що має ціль «Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток» і передбачає відповідні заходи щодо роз-

Концептуалізація сучасного просторового планування (лексична модель)

Інституційні регламентації	<ul style="list-style-type: none"> • Системність, прозорість та інтегрованість політики • Значущість локального рівня (bottom-up approach) та субсидіарність • Партнерство (залучення всіх зацікавлених сторін, особливо громадськості) • Значущість науково-експертної складової • Індикатори та моніторинг • Екологічність усіх дій та намірів • Поєднання довгострокового та середньострокового планування
Наскрізні теми	<ul style="list-style-type: none"> • Збалансований (сталий) розвиток • Зміна клімату • Збереження ландшафтного та біологічного різноманіття • Інформаційне суспільство та інновації • Глобалізація та конкурентоспроможність • Урбанізація • Збереження культурних цінностей • Безпека (всі виміри)
Концепти та ключові теми просторового планування	<ul style="list-style-type: none"> • Територіальний капітал • Підхід, заснований на понятті місця (place-based approach) • Поліцентричний та збалансований територіальний розвиток • Територіальна згуртованість • Функціональні території • Прогнозування, сценарії та моделювання просторового розвитку
Ключові слова	Простір, територія, центри, мережі, зв'язність, доступність, збалансованість, міста та урбанізовані території, сільська місцевість, інфраструктура, культурний ландшафт, навколишнє середовище, якість, різноманіття, розумне та інклюзивне зростання, «зелена» економіка, інновації, потенціал території та конкурентоспроможність

селенського та екологічного каркасу, узгодженого управління розвитком урбанізованих зон, інфраструктури. Екологічні пріоритети залишаються слабо відображеними і в національному, і в регіональному плануванні. Незважаючи на ратифікацію Європейської ландшафтно-конвенції (ЄЛК), Україна так і не забезпечила впровадження ландшафтного планування як механізму, що дозволяє здійснювати аналіз інформації про стан компонентів природи та їх чутливість до антропогенних впливів, а згодом розробляти дорожню карту управління розвитком території на засадах збалансованого розвитку. Чи не єдине місто, що задекларувало підтримку принципів ЄЛК, — Київ — згодом виявилось неспроможним ані розробити окремий планувальний документ — ландшафтний план, ані інтегрувати відповідні цілі у проектах генплану.

На жаль, зрушення щодо гармонізації з європейськими та глобальними трендами на-

були помітних масштабів лише починаючи з 2015–2016 рр. під впливом підписаної роком раніше Угоди про асоціацію з ЄС. У рамках цього процесу ухвалено закони про оцінку впливів на довкілля та стратегічну екологічну оцінку (Директиви ЄС 2001/42/ЄС і 2011/92/ЄС), підготовлено законопроекти, чітко визначено потребу кореляції стратегій та планів, реалізовано проекти щодо інтегрованого розвитку міст України, прийнято Концепцію розвитку гірських територій українських Карпат та відповідну державну програму на 2020–2022 рр. Сюди ж можна віднести Указ Президента про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, зауваживши доцільність їх реалізації на основі відповідної стратегії, яка, на жаль, так і залишилася проектом [19]. Втім, як показують дослідження, процес імплементації нового законодавства потребує часу і ґрунтовної науково-консультативної підтримки [6].

Якими ж є перспективні напрями дій?

Очевидно, можна очікувати позитивних зрушень у разі затвердження нової державної стратегії регіонального розвитку до 2027 р., при підготовці якої задекларовано увагу до різних типів функціональних територій і наголошено на необхідності врахування документів з просторового планування, а також нової Генеральної схеми планування території України.

Загалом при формуванні концепції інтегрованого планувального процесу в Україні потрібно враховувати головні тренди та вимоги європейської політики, викладені в Порядку денному на XXI ст., деклараціях, стратегіях, планах дій ЄС, інших документах, напрацьованих у форматі СЕМАТ та в рамках програми співробітництва ЕСПОН (ESPON). Загальну концепцію на сьогодні можна представити у вигляді таблиці (див. табл.).

Визначені інституційні регламентації, теми та концепти мають бути в центрі уваги на всіх етапах процесу планування просторового розвитку України і відповідати таким **стратегічним цілям**, як:

- вдосконалення просторової організації та використання можливостей поліцентричного розвитку;
- забезпечення територіальної згуртованості, інтеграції та використання потенціалу територій для підвищення їх конкурентоспроможності, розумного та інклюзивного зростання;
- збільшення комунікаційної доступності: транспорт, інформаційні технології;
- зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, врахування можливих наслідків природних і техногенних катастроф;

- підвищення якості управління та територіального планування.

Доречно також зважати на **підходи щодо організації планувальної діяльності, запроваджені майже в усіх країнах ЄС**. Серед них:

- наявність ґрунтовно опрацьованої лінії «виклик–реакція» практично в усіх планувальних документах;
- врахування глобальних і макрорегіональних викликів при розробленні національної та регіональної політики;
- чітке формулювання цілей та індикаторів, сфокусованість на кількох найважливіших для певного періоду темах і моніторинг виконання;
- зростання публічності та залучення громадськості, а також інших учасників (акторів, стейкхолдерів), чий досвід може бути цінним для політики планування;
- забезпечення постійного зв'язку між планувальними рівнями та взаємообміну ініціативами «знизу-вгору» та «згори-вниз»;
- гнучкість планувальних стратегій, їх вчасний перегляд та оновлення, часова узгодженість та «спадкоємність» (нові стратегії продовжують лінію попередніх, а також включають питання, що з тих чи інших причин залишилися невирішеними у визначений термін);
- продуманий розподіл фінансових ресурсів;
- взаємодія науково-дослідних та управлінських структур.

Декларуючи зближення з країнами ЄС, Україна в черговий раз переживає трансформацію сфери державного управління. Залишається сподіватися на формування нових моделей забезпечення просторового розвитку і його планування відповідно до запитів глобального постіндустріального суспільства.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Alaev E.B. *Socio-economic geography: a terminological dictionary*. Moscow: Mysl, 1993. P. 98 (in Russian). [Алаев Э.Б. *Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь*. М.: Мысль, 1993. С. 98.]
2. Topchiev A.G. *Spatial organization of geographical complexes and systems*. Odessa, 1988 (in Russian). [Топчиев А.Г. *Пространственная организация географических комплексов и систем*. Одесса, 1988.]
3. Forer P. Space through time: a case study with NZ airlines. In: Cripps E.L. (ed.) *Space-time Concepts in Urban and Regional Models*. London: Pion, 1974. P. 22–45.
4. Adams P.C. A reconsideration of personal boundaries in space-time. *Annals of the Association of American Geographers*. 1995. **85**(2): 267–285. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8306.1995.tb01794.x>
5. Maruniak Eu.O. *Geospatial research and planning practice: Ukraine against the backdrop of global trends*. Kyiv: Fenix. 2018. (in Ukrainian). [Маруняк Є.О. *Геопросторові дослідження і практика планування: Україна на тлі світових трендів*. К.: Фенікс, 2018.]
6. Taylor P.J. *World city network: A global urban analysis*. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2003.
7. Khanna P. *Connectography: Mapping the Future of Global Civilization*. New York: Random House, 2016. P. 45–58.
8. Sassen S. The Global City: introducing a Concept. *Brown Journal of World Affairs*. 2005. **11**(2): 27–43. <http://www.saskiasassen.com/pdfs/publications/the-global-city-brown.pdf>
9. Cabigon J.V. Cities in Globalization. *Asia-Pacific Social Science Review*. 2006. **6**(2). DOI: <http://dx.doi.org/10.3860/apssr.v6i2.61>
10. Rudenko L.G. (Ed.) *Ukraine: main trends of interaction between society and nature in the twentieth century (geographical aspect)*. Kyiv: Akademperiodyka, 2005. (in Ukrainian). [Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект). За ред. Л.Г. Руденка. Київ: Академперіодика, 2005.]
11. World Economic Forum. The Global Risks Report 2019. <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2019>
12. Pyrozhhkov S.I., Khamitov N.V. The Euro-Atlantic vector of Ukraine: real prospects and dangers. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2019. (6): 71–82. (in Ukrainian). [Пирожков С.І., Хамітов Н.В. Євроатлантичний вектор України: реальні перспективи і небезпеки. *Вісник НАН України*. 2019. № 6. С. 76–77.]
13. KOF Globalisation Index. <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
14. Rudenko L.G. (Ed.) *The functions of cities and their impact on space*. (in Russian). Kyiv: Feniks, 2015. [Функции городов и их влияние на пространство. Под ред. Л.Г. Руденко. Киев: Феникс, 2015. С. 29–47.]
15. Agglomerations: international experience, trends, conclusions for Ukraine. Analytical note. Institute of Civil Society. (in Ukrainian). <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/AGLOMERATSIYI-Final.pdf> [Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України. Аналітична записка. Інститут громадянського суспільства, 2017.]
16. Palekha Yu.M. Geographical peculiarities of Kyiv city development planning at the present stage. *Ukrainian Geographical Journal*. 2017. (4): 39–48. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2017.04.039> [Палеха Ю.М. Географічні особливості планування розвитку міста Київ на сучасному етапі. *Український географічний журнал*. 2017. № 4. С. 39-48.]
17. Environmental performance Index, 2018 Results. <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-topline>
18. OECD Territorial Outlook. Territorial Economy. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris: OECD, 2001. P. 13-17.
19. Strategy of Sustainable Development of Ukraine. Project 2017. https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf [Стратегія сталого розвитку України. Проект-2017.]
20. Rudenko L.H., Lisovskyi S.A., Maruniak Eu.O. Experience of strategic environmental assessment in the planning process in Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*. 2016. (2): 3–12. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.02.003> [Руденко Л.Г., Лісовський С.А., Маруняк Є.О. Досвід застосування стратегічної екологічної оцінки в процесі планування в Україні. *Український географічний журнал*. 2016. № 2. С. 3–12.]

Eu.O. Maruniak

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)

SPATIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE IN GLOBAL VISION

The problem of territorial management, in particular planning, remains urgent in Ukraine as well as in the most of countries in the world. In this area, on the basis of balanced assessment of internal and external development factors, territorial capital, the competitiveness of the economy, human well-being, favorable environmental conditions and eventually most of the opportunities for ensuring the sustainability at the state, regional and community levels have been forming. The article focuses on the concept of spatial development and global dimensions that determine its success and effectiveness. The main directions of modern planning discourse, features and strategic goals of spatial planning in Ukraine are defined in this context.

Keywords: space, development, planning, global challenges, center, periphery, sustainability.